

ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВА: СУТНІСТЬ ТА ВИЗНАЧЕННЯ

ECONOMIC DEVELOPMENT OF ENTERPRISES: ESSENCE AND DEFINITIONS

У статті розкрито сутність економічного розвитку підприємства, та проаналізовано основні його складові. Розроблено можливі стратегії для розвитку підприємства в умовах глобалізації.

В статье раскрыта сущность экономического развития предприятия, и проанализированы основные его составляющие. Разработаны возможные стратегии для развития предприятия в условиях глобализации.

In the article is exposed the essence of concept economic development of enterprises and analyzed its main components. It is devised possible strategy for enterprise development in the conditions of globalization.

Ключові слова: розвиток підприємства, економічний розвиток, складові економічного розвитку.

Вступ. Для розкриття поняття "економічний розвиток підприємства" необхідно спочатку окремо розкрити сутність таких понять як "підприємство", "розвиток" та "економічний розвиток".

Проблема розвитку підприємства досліджується в роботах як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, а саме: Афанасьєва Н.В., Раєвнєвої О.В., Василенко В.О., Пономаренко В.С., Тридіда О.М., Кизима М.О., Пушкаря О.І., Богатирьова І.О., Кононенко І.В., Масленікової Н.П. та ін.

Актуальність і своєчасність проведення аналізу методологічних підходів до оцінки рівня економічного розвитку підприємства підтверджується необхідністю удосконалення існуючих концепцій вимірювання досягнень з урахуванням пріоритетності інноваційного шляху розвитку економіки в цілому.

Постановка завдання. На сучасному етапі розвитку економіки, який характеризується високою швидкістю змін, нестабільністю та невизначеністю, для забезпечення безперервного процесу економічного розвитку кожне підприємство повинне прагнути до раціонального використання ресурсів, підвищення прибутковості виробництва, поліпшення якості продукції і

задоволення соціальних потреб своїх працівників і населення території, на якій воно функціонує. Тому, метою даної статті є висвітлення особливостей управління економічним розвитком підприємства за рахунок аналізу його складових та можливих стратегій розвитку.

Методологія. Методологічною і теоретичною основою дослідження є наукові положення вітчизняних і зарубіжних економістів, присвячених економічному розвитку підприємств.

При виконанні дослідження використовувався ситуаційний підхід, метод економіко-статистичного аналізу, методи порівняння та прогнозування.

Результати дослідження. Незважаючи на велику кількість наукових праць та значні досягнення в області обґрунтування теоретичних основ розвитку підприємства однак на сьогодні сутність, класифікація видових проявів на рівні підприємства чітко не визначені.

Підприємство – самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торгівельної, іншої господарської діяльності в порядку, передбаченому Господарським кодексом України та іншими законами. Економічна сутність підприємства полягає в тому, що воно має на меті одержання прибутку.

Богацька Н.М. під підприємством розуміє провідний і важливий елемент сучасної економіки, який забезпечує ринок товарами та послугами, сприяє розвитку здорової конкуренції, задовольняє потреби споживачів. Його діяльність базується на власній ініціативі підприємця, на його страх та ризик та має на меті отримання прибутку [3].

Кожне підприємство функціонує в фінансовому середовищі, тому обов'язковими умовами є фінансова стабільність підприємства та стійкість, що забезпечується фінансовим менеджментом даного підприємства [9]. Запасна Л.С. вважає, що аналіз сутності підприємства дозволяє констатувати, що підприємству в найбільшій мірі властиві характерні риси організації як соціально-економічної системи, таким чином в рамках дослідження логічним є розуміння підприємства як синонім організації [8].

Кожна соціально-економічна система має дві рушійні сили – бажання вижити (зберегти себе, мати визначену стабільність) і прагнення розвиватися (самоудосконалюватися) [8, с. 6].

Узагальнюючи погляди вчених на поняття розвиток можливим з визначення певних властивостей даного економічного процесу а саме, під розвитком розуміють: збільшення складності системи; поліпшення пристосованості до зовнішніх умов; збільшення масштабів явища; кількісний ріст економіки і якісне поліпшення її структури; соціальний прогрес. Розвиток

будь якого явища характеризується: якісними змінами тобто переходом від одного стану до іншого; необоротність розвитку, а саме розвиток припускає стабільність ; специфічність.

На думку Р. Ансоффа [2, с. 306], розвиток – це питання не стільки того, що є, скільки того, що може бути зроблене з тим, що є. Сьогодні світова економіка переживає серйозні зміни. У сформованих умовах ринку України також відбуваються значні зміни, коли успішний розвиток підприємства й саме його існування безпосередньо залежать від розробленої стратегії і методів її впровадження.

Ріст і розвиток, на думку Р.Л. Акоффа, — не те саме. Ріст може відбуватися з розвитком або при його відсутності. У більшості випадків ріст означає підвищення розмірів або числа об'єктів. До росту корпорації, підприємства відносяться як збільшення їхніх розмірів, так і розширення діяльності за наступними показниками: обсяг виробництва, частка на ринку, чисельність персоналу, величина продажів, чистий прибуток і т.д. Підприємства (фірми) як організовані системи можуть стимулювати свій ріст, здійснюючи цілеспрямований вибір, наприклад, розширення ринку збуту, залучення інвестицій і т.п. Обмеження росту не обмежує розвиток [1].

Розвиток визначається як тісно взаємозв'язаний процес кількісних і якісних перетворень. Кількісні зміни - зростання - це збільшення або зменшення складових частин організації. Якісні зміни - це перетворення структури і функцій організації, її частин і елементів. Останні необов'язково повинні супроводжуватися зміною кількісних характеристик. Згідно з законами діалектики, рушійною силою будь-яких змін є суперечності [4]. Суперечності, що визначають кількісні зміни, обумовлені відносинами з навколишнім середовищем, тоді як внутрішні суперечності між елементами грають основну роль в якісних змінах.

Усупереч розповсюдженим представленням, скажемо, розвиток особистості не є умова або стан, обумовлений тим, чим людина володіє. Розвиток — це процес, у якому збільшуються можливості і бажання індивіда задовольняти свої бажання і потреби інших людей. Це зростання здібностей і потенціалу людини, а не придбання матеріальних благ. Це, скоріше, питання мотивації, знань, розуміння і мудрості, чим багатства. Розвиток більш тісно зв'язаний з якістю, чим з рівнем життя [1].

Філософська наука визначає, що на відміну від явищ руху, зміни, що можуть викликатися дією і зовнішніх по відношенню до об'єкта сил, розвиток являє собою саморух об'єкта – іманентний процес, джерело якого укладено у самому об'єкті, що розвивається. Розвиток виникає в результаті протиріч, боротьби нового і старого, боротьби "суперечливих, взаємовиключних, протилежних тенденцій", властивим об'єктам "природи", їхнього подолання, перетворення в нові протиріччя.

Розвиток як процес зумовлюється такими факторами:

- зміни зовнішнього середовища (економіка, політика, культура тощо);
- зміни внутрішнього середовища (технологічна оснащеність виробництва, переміщення працівників, зміна принципів та механізмів управління тощо).

Розвиток буває екстенсивним, інтенсивним, внутрішнім (джерело такого розвитку знаходиться в середині об'єкта) і зовнішнім (визначається лише зовнішніми чинниками). Розвиток тісно пов'язаний з функціонуванням різних об'єктів, проте функціонування може мати і зворотний характер [10, с. 247].

Розвиток може проявлятися як у прогресі, так і в регресі, і виражатися в еволюційній або революційній формі. Прогрес забезпечує розвиток системи від нижчого рівня до вищого, вдосконалюючи систему, підвищуючи рівень організації системи. В економічному плані це проявляється в ускладненні підприємства, покращенні його ефективності, перехід на більш якісний рівень технологій тощо. У випадку з регресом ситуація протилежна. Регрес — це тип розвитку, відповідно до якого система переходить від вищого рівня до нижчого, відбувається перехід до менш досконалого, ефективного виробництва. В економічному плані це може бути підприємство, яке в час воєнних дій змушене перепрофільовуватися і виготовляти продукцію на замовлення державного сектору, або у випадку погіршення фінансових показників підприємство змушене переходити на старі принципи діяльності з метою продовження функціонування.

Під соціально-економічним розвитком підприємств В.П. Залуцький розуміє зміни соціальних та економічних показників під впливом реалізації рішень щодо використання соціально-економічного потенціалу [6], тобто пов'язує досягнення соціально-економічного розвитку з результатами взаємозв'язку між соціально-економічним потенціалом і рішеннями керівників щодо його використання.

Розвиток підприємства повинен здійснюватися так, щоб всі зміни, що відбуваються на підприємстві, в його технологічному комплексі, виробничій, інноваційній і організаційній і управлінській діяльності дозволяли зберігати і покращувати рентабельність і стабільність, а також інші характеристики, відповідаючі розвитку підприємства.

Економічний розвиток являє собою економічний процес, елементами якого є:

- 1) економічне зростання, що здійснюється внаслідок структурних змін в економіці і забезпечує збільшення валового внутрішнього продукту й доходу на душу населення;

- 2) економічний занепад.

Якщо економічне зростання є позитивною компонентою економічної динаміки, то економічний спад – негативною. Сукупність обох компонент

утворює економічний цикл, що характеризується періодичними піднесеннями і спадами економічної активності, які зумовлені безпосередньо коливаннями між споживанням та інвестиціями. Економічний розвиток включає періоди економічного зростання і економічного спаду у часі.

Економічний розвиток, за визначенням Євдокимової Д.М., є динамічним багатоваріантним циклічним процесом, який має спіралеподібну форму та виявляється через кількісні та якісні зрушення у структурі системи при збереженні її цілісності, і стійкість якого забезпечується лише за умов його керованості з боку над системи [5, с. 8].

Економічний розвиток — незворотні, спрямовані, закономірні (кількісно-якісні та сутнісні) зміни економічної системи (у нашому випадку підприємства) в довготерміновому періоді, що відбувається під впливом економічних суперечностей, потреб та інтересів, зумовленість яких характеризується дією основних законів діалектики, що не виходять за межі глибинної внутрішньої сутності такої системи [3, с. 203].

Економічному розвитку також притаманні керованість, цілеспрямованість, вимірюваність. У даному визначенні не говориться про якісні зміни системи, які є безпосередньою ознакою розвитку, його ключовою характеристикою. Ця характеристика розвитку, в першу чергу, є тим, чим він відрізняється від економічного росту.

Рис.1 Взаємозв'язок складових економічного розвитку [7]

У цій взаємозалежності (рис. 1) економічний ріст підприємства виступає зовнішньою стороною економічного розвитку, а структурні зрушення — його

внутрішньою стороною. Іншими словами, економічний ріст — це зовнішній прояв сутності економічного розвитку, а структурні зрушення — це внутрішній бік економічного розвитку. На відміну від економічного росту, який лежить на поверхні поняття економічний розвиток, структурні зрушення часто бувають непомітними [7].

Залуцький В.П. розрізняє три форми розвитку: ринковий розвиток, відображає процес розширення кола споживачів, клієнтури; організаційний розвиток, відображає процес розвитку індивідуума, груп, сфер відповідальності, систем управління, ініціатив тощо; діловий розвиток — це спрямування ресурсів туди, де вони мають забезпечити максимальну конкурентоспроможність протягом максимально великого терміну часу [6].

Афанасьєва Н.В., Рогожин В.Д., Рудика В.И. виділяють три головних напрямків розвитку: збільшенням масштабів споживання економічних ресурсів — кількісний аспект; зміни в складі елементів і їхніх комбінацій — структурний аспект; зрушення в споживчих характеристиках елементів, у їхній індивідуальній і інтегральній корисності — якісний аспект [4].

Можливі стратегії розвитку підприємства лежать в дуже широкому діапазоні:

1) Інтенсивне зростання і збільшення продажів. Реалізація стратегії інтенсивного зростання пов'язана з послідовним здійсненням декількох фаз, що відрізняються різними методами управління підприємством.

2) Розвиток продукту. Характеристики розробленого продукту збігаються з вимогами ринку, отже, продукт необхідно удосконалювати, пристосовавши до потреб.

3) Розвиток ринку. Ринок не обізнаний про якість нового товару, існують нові, раніше не охоплені, але потенційно цікаві сегменти ринку.

4) Диверсифікація. Необхідність проведення диверсифікації викликано проблемами, що є наслідком несподіваних змін в зовнішньому середовищі, коли підприємство вимушене поспішно змінювати ринкову стратегію, почати здійснювати новий вид діяльності, виробництво нових видів продукції, змінювати спрямованість інвестиційної діяльності. Головне завдання диверсифікації — підвищити стійкість підприємства за рахунок можливості маневру ресурсами.

5) Інтеграція: горизонтальна інтеграція, об'єднання між конкурентами; вертикальна інтеграція, об'єднання по ланцюжку виробник-споживач.

Формування стратегії економічного розвитку підприємства в умовах глобалізації проходить тривале опрацювання залежно від видів діяльності, потреби в них, політики держави, сформульованих прогнозів, доктрин, концепцій, сценарних умов, програм всіх рівнів управління.

Виходячи, з цього формується місія підприємства, при виборі якої будь-яка стратегія має бути оцінена з позиції соціально-економічної ефективності.

Висновки. Підсумовуючі все вищесказане підкреслимо, що економічний розвиток підприємства — незворотні, керовані, вимірювальні, цілеспрямовані, закономірні кількісно-якісні та сутнісні зміни економічної системи в довгостроковому періоді, що відбувається під впливом економічних суперечностей, потреб та інтересів, зумовленість яких характеризується дією основних законів діалектики, що не виходять за межі глибинної внутрішньої сутності такої системи, для забезпечення його найбільш оптимального та ефективного функціонування підприємства в середовищі, в якому воно діє.

Вчені всього світу працюють над створенням економічної моделі підприємства, у якій визначальними характеристиками були б сталий економічний розвиток та швидке пристосування до змін середовища функціонування. Світова фінансова криза показала, що старі економічні закони не діють з тією ефективністю, з якою їх розробляли. Вони втратили свою актуальність у зв'язку зі зміною економічних систем та економічних відносин між ними. Завданням учених сьогодення є розробка таких моделей, методик і форм розвитку, які найповніше б відповідали вимогам сучасності.

Подальші дослідження доцільно здійснювати у напрямку оптимізації показників економічного розвитку підприємств; розроблення рекомендацій щодо удосконалення оцінювання та регулювання економічного розвитку; системи формування дієвої моделі мотивування керівників підприємств у дотриманні принципів, які сприяють підвищенню рівня економічного розвитку.

Література:

1. Акофф Р. Планування майбутнього корпорації /Пер. з англ. під ред. В.И. Данілова -Данільяна. - м.: Прогрес, 1985. - 328с.
2. Ансофф И. Стратегическое управление / И. Ансофф : [пер. с англ.]. – М. : Экономика, 2005.
3. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. Т. 1 / за ред. С. В. Мочерного. — Львів: Світ, 2005. — 616 с.
4. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. Т. 2 / За ред. С.В. Мочерного. — Львів: Світ, 2006. — 568 с.
5. Євдокимова Д.М. Державне регулювання економічного розвитку: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.01.01 «Економічна теорія» / Д.М. Євдокимова. -К., 2002. - 20 с.
6. Залуцький В.П. Сутність соціально-економічного розвитку машинобудівних підприємств: методи та принципи їх забезпечення / В.П. Залуцький // Науковий вісник НЛТУ України. - 2009. - Вип. 19.11. - С. 163-169.
7. Коненков Р. А. Диагностика качества экономического роста и развития предприятия, — Волгоград: Волгоградская правда, 1988. — 112 с.

8. Масленикова Н.П. Управление развитием организации. – М.: Центр экономики и маркетинга, 2002. – 304 с.
9. Ситніченко В., Кисельова Г. Сучасні системи менеджменту – основа сталого розвитку підприємства // Стандартизація, сертифікація, якість. – 2004. - №3. – с.59-61
10. Фатхутдинов Р.А. Управление конкурентоспособностью организации: Учебник / Р. А. Фатхутдинов. -М.: Изд-во Эксмо, 2005. - 544 с.